

*Н. М. Винник*

## КАТОЛИЦЬКИЙ РУСЬКО-НАРОДНИЙ СОЮЗ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Консервативний напрям політичної думки в Східній Галичині в кінці XIX — на початку XX століття був органічною складовою всього суспільно-політичного руху зазначеного періоду. Виразником інтересів представників консервативного напрямку стала партія — Католицький русько-народний союз (1896), а з 1911 її назва — Християнсько-суспільна партія.

Ця партія мала вагомі суспільні витоки, але консервативний напрям ще мало вивчений, тож тільки зараз робляться перші спроби осмислити її роль та місце в суспільно-політичному русі Східної Галичини. На сучасному етапі розвитку історичної думки в Україні з'явилося чимало публікацій, присвячених розвитку українських політичних партій і суспільно-політичному руху Східної Галичини кінця XIX — початку XX ст. і, зокрема, його консервативного напрямку. Однак ця проблема ще не стала предметом окремого історіографічного аналізу. У зв'язку з цим метою даної статті є спроба узагальнити науковий доробок українських істориків, зокрема з'ясувати здобутки, вузькі місця та подальші перспективи дослідження цієї проблеми. Цим визначається її науково-теоретична значущість. Водночас в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні загострюється боротьба політичних партій за вплив на громадськість. Отже, врахування досвіду, узагальненого в історичній літературі, може сприяти вирішенню цього важливого суспільного питання сучасного державотворення.

За останні роки помітно посилилась увага дослідників до історичного розвитку політичних структур, що репрезентували консервативну течію в політичному спектрі національного життя українців Галичини. Ідеться насамперед про партійну структуру християнсько-католицького спрямування, яка в

науково-історичній літературі фігурує під різними назвами. Так, у працях діаспорних істориків вона згадується як Українська християнсько-суспільна партія [1], іноді як Католицький русько-народний союз [2] чи Християнсько-суспільна партія [3]. У радянській літературі побутовали інші назви: “Русько-католицький союз” [4], “Християнсько-суспільний союз” [5]. У сучасній українській історіографії зустрічаємо назви “Українсько-русько-християнська партія” [6], хоча здебільшого науковці номінують її як “Католицький русько-народний союз” (КРНС) [7].

Сьогодні в українській історіографії переважає погляд, що КРНС не відіграв помітної ролі в національно-політичному житті українців Галичини через свою мало чисельність. Серед галичан не знаходила розуміння й підтримки сповідувана ним ідеологія західноєвропейського клерикалізму [8].

Водночас маємо ширший, більш різнобічний спектр поглядів та оцінок ролі і місця цієї інституції в партійно-політичній системі Галичини. Зокрема, Т. Антошевський стверджує, що, попри свою нечисельність, КРНС репрезентував окрему самостійну течію в українському суспільно-політичному русі Галичини. На його еволюції позначилися впливи католицької церкви, яка у вирішенні суспільних проблем завжди відкидала будь-які прояви насильства та відстоювала легітимні методи боротьби. Саме в цьому дослідник вбачає підґрунтя його вірнопідданства австрійській короні. Спираючись на цю ідейну засаду, лідери КРНС шукали шляхи для об’єднання всіх українських національних сил краю. Водночас, за думкою історика, католицький союз став єдиною серед українських партій політичною силою, яка бачила одним з головних своїх завдань захист католицької церкви і християнської духовності. Завдяки цьому християнсько-суспільний рух гармонійно вливався в палітру українських політичних партій і громадських організацій кінця XIX — початку XX ст. у Галичині [9].

Автори колективної праці “Історія українських політичних партій” відносять Католицький русько-народний союз до найслабших партій на політичній арені Галичини [10]. Натомість А. Павко вважає, що саме з його діяльністю була пов’язана загальна модернізація українського національно-політичного життя в краї. Цей дослідник трактує КРНС як першу україн-

ську класичну консервативну організацію європейського зразка [11].

Історики, аналізуючи явище галицького консерватизму, намагаються осмислити його і віднайти належне йому місце в суспільно-політичному житті Східної Галичини кінця XIX — початку XX ст. Серед них відмітимо С. Гелея, який аналізуючи в своїй праці консервативну течію, приходиться до висновку, що галицький консерватизм був не стільки свідомо обдуманною філософією, скільки способом мислення, основна суть якого полягала у відданості правовим парламентським методам боротьби, тверезій поміркованості та інстинктивній повазі до законної влади [12]. Вже в наступній своїй праці дослідник вважає його слабким, представленим нечисленною інтелігенцією. Галицький консерватизм не можна порівняти з матеріальною силою західноєвропейських землевласників та буржуазії, а отже, відповідно, він не міг суттєво впливати на розвиток суспільно-політичних процесів у краї [13]. Тобто автор намагається виділити сильні і слабкі сторони такого неоднозначного явища в суспільно-політичному житті Галичини кінця XIX — початку XX ст., як галицький консерватизм, репрезентантом, якого був КРНС.

Сучасний історик Т. Батенко ж вважає, що галицький консерватизм як політична ідеологія теоретично сформувався на політичній авансцені альтернативою ідеологічним компонентам (ліберальної, соціалістичної та націоналістичної течій) з їх відмінним способом життя та ведення політичної тактики [14].

Але як зазначає дослідник християнсько-суспільного руху Т. Антошевський, він гармонійно влився у палітру українських політичних партій і громадських організацій кінця XIX — початку XX ст. в Галичині. Переважно він не мав великого впливу на галицьке політичне життя, але представляв свою певну течію політичних і суспільних поглядів [15].

Сучасники, а отже перші “цінителі” Християнсько-суспільної партії досить негативно ставились до її створення, вважаючи її “заразою і отруєнням крові нашого національного організму”, а отже робили висновок, що їй треба запобігати і сприяти її знепаду [16].

Зауважимо, що автори таких злостивих статей переважно анонімні і не добирають висловів. Ще один невідомий автор вважає партію частиною, яка відкололась від “національно-демок-

ратичного сторонництва” і саме проти якого і виступила [17]. Автор ставиться іронічно до створення нової партії і порівнює її створення з “новою ерою”. Продовжуючи свою думку, невідомий автор робить сумний висновок, що ХСП несе роз’єднання з братами на Україні. Партія, яка на чолі своєї політичної програми ставить кастовість і ультрамонізм, а в політиці підносить прапор крайньої реакції, не може сприяти приєднанню України (Наддніпрянщини), а має викликати сильні протести [18].

Розглядаючи заснування КРНС, івано-франківський дослідник І. Райківський вважає, що його ідеологія базувалась на платформі західноєвропейського католицького клерикалізму [19]. А С. Макарчук пояснює заснування КРНС як наслідок розколу українського народовства в 1896 р. Однак союз ані широкої соціальної бази, ані великого впливу в суспільному житті Галичини не мав [20].

Ще один сучасний дослідник А. Павко позитивно ставиться до цієї партії, характеризує КРНС як першу класичну європейську консервативну організацію [21].

Діаспорні історики і, зокрема, І. Сохоцький позитивно оцінюють створення консервативного, заснованого на релігійних засадах українського табору, але одночасно дослідник відзначає, що великого впливу дана партія не мала, хоча її заснування викликало роздратування в українських лібералів, для яких, за висловом історика, вона була “червоною плахтою” і тому з нею завзято боролись [22].

Розглядаючи причини невеликого впливу партії, інший діаспорний історик П. Феденко, робить висновок, що на перешкоді її широкого поширення стояла сама особа її провідника, відомого з часів угоди з поляками в 1890 р. Саму ж партію історик відносить до клерикально-консервативної [23].

Розглядаючи ставлення ХСС до національного питання, М. Мацькевич відзначає її байдуже відношення до нього, це, однак, не заважало їй виступати за більш активну латинізацію греко-католицької церкви. Науковець вважає ХСС першою українською клерикальною партією в Галичині [24].

Прихильником тези про вузьку соціальну базу та незначний вплив партії виступає львівський дослідник Ю. Михальський, який також зазначає, що зміна назви партії в 1911 року на “Християнсько-суспільна партія” нічого не змінила [25].

Аналізуючи програму діяльності ХСС А. Павко відзначає, що вона в цілому підтримувала вимоги націонал-демократів про запровадження виборчої реформи, відкриття українського університету у Львові, поділу Галичини на українську і польську частини, протидії москвофілам. Проте, партія, на чолі якої стояв О. Барвінський, не зуміла здобути значного впливу і розвинути у масову [26].

Негативно відображена ХСС в працях радянських істориків. Так М. Кравець вважав, що ХСС продавав інтереси селянства, оскільки він представляв інтереси консервативних чиновників, австрофільської інтелігенції і чиновництва [27]. А С. Злупко характеризує вищеназану партію як “найреакційніший елемент, що утворився з українофільського угодовства”, а його політика це — “плазування перед шляхтою і австрійським урядом” [28].

Різно негативно ставляться до ХСС автори “Історії Української РСР”, називаючи в 10 т. “антинародною” політику клерикально-консервативної партії; при чому основа негативності, за цим радянським виданням, полягає в тому, що вона була створена при активній участі митрополита уніатської церкви А. Шептицького — одного з лідерів реакційного табору [29].

Щодо причин утворення партії, то науковці висувають різні версії. І. Міхутіна розглядає утворення партії як свого роду відповідь церковних кіл на соціалістичний виклик [30]. Дослідник історії християнсько-суспільного руху Т. Антошевський вважає, що партія єдина в середовищі українських партій бачила свій обов’язок стати на захист католицької церкви і духовності [31].

На думку львівської дослідниці О. Аркуші КРНС об’єднував прихильників українсько-австрійсько-польського порозуміння 1890 р. [32]. “Історія суспільних рухів (XIX ст. — 1920 р.)...” подає організацію КРНС як ініціативу О. Барвінського та А. Вахнянина при сприянні кардинала С. Сембратовича [33].

Мету заснування КРНС в 1896 р. К. Левицький визначає як піклування про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині на основі католицтва [34].

Історики погоджуються з тим, що в 1911 р. проходить нова хвиля відродження християнсько-суспільного руху і партія

одержує нову назву — ХСС. Такої точки зору дотримуються Т. Антошевський та В. Качмар [35].

Дослідник М. Москалюк цілком слушно відзначає слабкий вплив КРНС на суспільно-політичне життя Галичини. ХСП, що виникла в 1911 р. замість самоліквідованого в 1907 р. КРНС(у), суттєво не вплинула на становище галицьких клерикалів. Вузкість соціальної бази, на думку дослідника, і зумовила незначний вплив на суспільно-політичне життя Галичини [36]. Таких же поглядів дотримується діаспорний історик І. Лисяк-Рудницький, який вважає, що і соціал-демократична, консервативна християнсько-суспільна партія мали обмежений вплив, але одночасно підкреслює, що вони мали декілька поважних особистостей і стимулювали ідеологічні дискусії [37].

Відмітимо, що і Т. Антошевський і М. Москалюк, характеризуючи КРНС вважають, що він стояв на позиціях угодовства, австрофільства, вірнопідданості австрійській короні і виступав за легітимні методи боротьби [38]. О. Аркуша в своїй статті “Вибори до галицького сейму” намагалась показати утворення ігнорованого історіографією, на її думку, політичного товариства “Руська громада”, яке було ідейним та організаційним наступником Католицького русько-народного союзу та попередником Християнсько-суспільної партії [39]. Побіжно показує ХСС ще один львівський історик О. Сухий, який не приділяє їй багато уваги, оскільки вона не висувала конкретних завдань “національного творення”, які брав за основний критерій автор монографії [40].

Перетворення ХСС на масову партію не могло статися з двох причин: 1) заважала одіозна фігура лідера — О. Барвінського — ініціатора “польсько-української угоди”; 2) завдяки якісному складу її учасників, що здебільшого походили з українського чиновництва [41].

Треба зауважити, що окремої праці, присвяченої КРНС, ще не має. Ми оперували тільки монографіями і статтями, що так чи інакше торкаються даної тематики. І ми можемо стверджувати, що зараз з’явилась потреба осмислити роль Католицького русько-народного союзу і Християнсько-суспільної партії, оскільки вони становлять невід’ємну частину українського суспільно-політичного руху в Східній Галичині в кінці XIX — на початку XX ст.

Аналіз цих та інших публікацій з історії українського хрис-

тиянсько-суспільного руху Галичини кінця XIX — початку XX ст. дозволяє стверджувати, що за роки новітньої української державності дослідження з даної проблеми суттєво збагатилися новим комплексом джерельних матеріалів. Історики відмовилися від старих спрощених і однолінійних підходів, згідно з якими ХСС трактувався як “реакційний“, навіть “псевдоукраїнський“, “антинаціональний“ і т. ін. Натомість стали переважати виважені оцінки, що ґрунтувалися на об’єктивному аналізі національно-політичного життя галицьких українців на початку XX ст. Незважаючи на значне зацікавлення цією проблемою, поки що відсутні окремі спеціальні ґрунтовні дослідження з політичної історії українського клерикально-католицького руху в Галичині в означений період.

### *Джерела та література*

1. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — К.: Український письменник, 1994. — С. 42.
2. Сохоцький І. Олександр Барвінський // Історичні постаті Галичини XIX — XX ст. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1961. — С. 116.
3. З християнсько-суспільного багна // Діло. — 1911. — Ч. 283. — С. 3.
4. Макарчук С. Етносоціальне развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. — Львов: Вища школа, 1983. — С. 101.
5. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. — Львів: Видавництво Львівського університету, 1964. — С. 219.
6. Михутина І. Украинский вопрос в России (конец XIX — начало XX вв.). — М, 2003. — С. 45.
7. Жерноклеев О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 — 1918). — Вид. 2-е, доп. — К.: Основні цінності, 2000. — С. 46; Мацькевич М. Національно-державницька ідея в Галичині (др. пол. XIX — поч. XX ст.): Монографія. — Галич: ТзОВ Галицька друкарня, 2004. — С. 74.
8. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (90-і рр. XIX ст. — 1914 р.). — Львів: ЛДУ, 1997. — С. 36; Жерноклеев О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899 — 1918). — Вид. 2-е, доп. — К.: Основні цінності, 2000. — С. 46; Райківський І. Українське національне відродження кін. XVIII — поч. XX ст. // Галичина. — 2000. — № 4. — С. 33.
9. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (90-ті рр. XIX ст. — 1914 р.). — Львів: ЛДУ, 1997. — С. 11, 15, 36.

10. Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. — 1917р. Ч. 1 / Упоряд.: Б. Корольов, І. Михальський. — К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2003. — С. 9.
11. Павко А. До питання про формування партійно-політичної системи у Східній Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст. // Пам'ять століть. — 2000. — №3. — С. 142.
12. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст. — Львів. Інститут українознавства НАН України, 1996. — С. 103.
13. Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності (Українська консервативна думка I пол. XX ст. та її вклад в історичну науку). — Львів: Вид-во “Коопосвіта” Львівської комерційної академії, 1998. — С. 63.
14. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841 — 1908). Біля джерел національного відродження. — Львів: Кальварія; Каменярь, 1998. — С. 11.
15. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (90-і рр XIX ст. — 1914 р.). — Львів: ЛДУ, 1997. — С. 36.
16. З християнсько-суспільного багна // Діло. — 1911. — Ч. 283. — С. 3.
17. Наші християнські суспільники. — Львів: Накладом редакції “Діла”, 1910. — С. 4.
18. Наші християнські суспільники. — Львів: Накладом редакції “Діла”, 1910. — С. 68.
19. Райківський І. Українське національне відродження кін. XVIII — поч. XX ст. // Галичина. — 2000. — № 4. — С. 33.
20. Макарчук С. Громадсько-політичний центр західноукраїнського краю // Львів. Історичні нариси / Упорядники Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. — С. 275.
21. Павко А. До питання про формування партійно-політичної системи у Східній Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст. // Пам'ять століть. — 2000. — № 3. — С. 142.
22. Сохоцький І. Олександр Барвінський // Історичні постаті Галичини XIX — XX ст. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1961. — С. 116.
23. Феденко П. Український рух у XX ст. Лондон: Наше слово, 1959. — С. 82.
24. Мацькевич М. Національно-державницька ідея в Галичині (др. пол. XIX — поч. XX ст.): Монографія. — Галич: ТзОВ Галицька друкарня, 2004. — С. 74.
25. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку XX ст. (1902 — 1914). — Львів: Каменярь, 2002. — С. 55.
26. Павко А. Політичні партії, організації в Україні наприкінці XIX — початку XX ст.: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. — К.: Вид-во “Іван Федоров”, 1999. — С. 216.
27. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у



- другій половині XIX ст. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. — С. 219.
28. Злупко С. Економічна думка на Україні. Нариси економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. — Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. — С. 56.
29. Історія Української РСР: В 10 т. Т. 4 (Україна в період імперіалізму) (1900–1917). — К.: Наукова думка, 1978. — С. 304.
30. Михутина І. Украинский вопрос в России (конец XIX — начало XX вв.). М., 2003. — С. 45.
31. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (90-і рр. XIX ст. — 1914 р.). — Львів: ЛДУ, 1997. — С. 15.
32. Аркуша О. Українсько-польські відносини у Східній Галичині на поч. XX ст.: акція Влодзімежа Козловського 1902 — 1903 рр. // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2002. — Вип. 37. — част. 1: статті та повідомлення. — С. 282.
33. Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX ст. — 1920 р.): Текст лекцій. — Львів: Редакційно-видавничий відділ, 1993. — С. 25.
34. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 — 1914. — Львів: накладом власним, 1926. — С. 289.
35. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (90-і рр. XIX ст. — 1914 р.). — Львів: ЛДУ, 1997. — С. 27; Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кін. XIX — поч. XX ст.). — Львів: ЛДУ ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. — С. 17.
36. Москалюк М. Ідея соборності в українському суспільному русі міжвоєнної Галичини (1918 — 1939 рр.) // Україна соборна: Зб. наук. статей. — К., 2005. — Вип. 2. — Ч. III. — С. 297.
37. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. — Т. 1. — К.: Основи, 1994. — С. 439.
38. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (90-ті рр. XIX ст. — 1914 р.). — Львів: ЛДУ, 1997. — С. 11; Москалюк М. Ідея соборності в українському суспільному русі міжвоєнної Галичини (1918 — 1939рр.) // Україна соборна: Зб. наук. статей. — К., 2005. — Вип. 2. — Ч. III. — С. 297.
39. Аркуша О. Вибори до галицького сейму 1901 р.: до проблеми політичної модернізації українського суспільства в Галичині // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2003. — Вип. 38. — С. 174.
40. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX — поч. XX ст. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 1999. — С. 45.
41. Телешун С. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці XIX — на початку XX ст. — К., 1996. — С. 38.

## Анотації

**Винник Н. М.** Католический русско-народный союз в украинской историографии.

В статье анализируется комплекс литературы об украинской партии Галиции конца XIX — начала XX в. Католический русско-народный союз. Обобщен опыт украинских историков, прослежены основные направления в историографии по данной тематике.

**Vynnyk N. M.** The Catholic *rusko-narodnyy soyuz* (Russian people union) in the Ukrainian historiography.

The author of the article researches literature about the Ukrainian party of Galicia at the end of the 19th century and till the beginning of the 20th century The Catholic *rusko-narodnyy soyuz* (Russian people union) is analyzed. The experience of Ukrainian historians is generalized; the main trends in the modern historiography are exposed.

## Л. П. Дузь

### ОПЕРАЦІЯ “ВІСЛА”: У ПОШУКАХ ОБ’ЄКТИВНОГО ПОГЛЯДУ НА ПОДІЇ

У перші повоєнні роки, на фоні у цілому складної ситуації в Україні, події в її західному регіоні відзначилися винятковою напруженістю. До цього додавалася проблема українців у прикордонних районах Польщі. В українській історіографії доля українського населення Польщі описується по різному.

У радянські часи про події, пов’язані з “переселенням народів”, розповідалося у піднесеному тоні. Ось, наприклад, як про це розповідається у багатотомній “Історії Української РСР”: “Повоєнні революційні перетворення у сусідніх країнах східної Європи сприяли встановленню дружніх відносин Української РСР з ними, що обумовило часткове переміщення населення у західному регіоні республіки. За домовленістю між урядами СРСР і країн народної демократії в 1944–1946 рр. здійснено облік населення відповідних національностей, що було прикладом відносин нового типу між Радянським Союзом і державами, які ставали на шлях соціалістичного розвитку. Із західних областей УРСР у Польську Народну Республіку виїхало близько 800 тис. чоловік, переважно польської національності. Понад 40 тис. чехів та словаків виїхали до Чехословаччини.